

MADENİ (UFAKLIK) PARA¹

Ahmet EROL
Genel Müdür Yrd².

1. KONU

Tarihin en eski objelerinden olan ve günlük yaşantımızın ayrılmaz parçası durumunda bulunan madeni (ufaklık) paraların çıkarılması, tedavülden kaldırılması ve bunlara ilişkin Devlet Muhasebesi kapsamında yapılan kayıtlar bu yazımızın konusunu oluşturmaktadır.

2. KONUYA İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER

2.1. Madeni Paraların tedavüle Çıkarılması

Madeni paraların tedavüle çıkarılması ve tedavülden kaldırılması işlemleri 1264 Sayılı Madeni Ufaklık ve Hatıra Para Bastırılması Hakkında Kanun³ kapsamında gerçekleştirilmektedir. 1264 Sayılı Yasanın 1'inci maddesi uyarınca; Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (HM) ülke ekonomisinin gelişimine koşut olarak tedavüle yeteri kadar madeni para çıkarmaya yetkilidir.

HM, bu yetkisini ve ekonominin gelişiminin gerektirdiği yeterli madeni para miktarını belirleme işlemini Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ile eşgüdüm içinde kullanmaktadır. Bu eşgüdüm son derece önemlidir. Ekonomide mal+hizmet-para değişim işlemi ve her türlü parasal ödeme işlemi herhangi bir nakit ve ödeme sıkıntısının ortaya çıkmaması bakımından dolaşımda bulunan kağıt para (banknot) ile madeni (ufaklık) para miktar ve oranlarının önemi vardır. Bu bakımdan, banknot ile ufaklık paranın belirli bir oran içinde piyasada tedavül etmesi gerekir. İşte, bu noktada HM ile TCMB arasındaki eşgüdüm yaşamsal boyutta önem arz etmektedir.

Burada eşgüdüm içine üçüncü ve önemli bir kurum daha katılmaktadır. O da, Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü'dür. Madeni (ufaklık) paranın basım (darp) işlemi, Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü'nün Kuruluş ve Görevleri Hakkında 234 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin⁴ 2/a maddesi uyarınca Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü tarafından yerine getirilmektedir.

Tedavüle çıkarılacak madeni paraların cinsleri, özellikleri ve nominal değerleri HM tarafından kararlaştırılır⁵.

¹ Bu yazıda yer alan görüşler tümüyle yazarın şahsına ait olup, hiç bir biçimde Hazine Müsteşarlığı'nı ve Darphane ve Damga Matbaası genel Müdürlüğü'nü bağlamaz ve anılan kurumların görüşü olarak kullanılamaz.

² T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü.

³ 06.06.1970 tarih ve 13512 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁴ 18.06.1984 tarih ve 18435 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁵ 1264 Sayılı Yasa, 2. Md.

2.2. Tedavüle Çıkarılacak madeni Para Miktar ve Oranı

Tedavüle verilen madeni paraların kabul oranları HM tarafından belirlenir. Ancak, Hazine'nin veznedarlığını yapan bankalar ile mal sandıkları herhangi bir miktarla bağlı olmaksızın kendilerine ibraz edilen madeni paraları kabul etmek zorundadırlar⁶. Maddede mal sandıkları olarak belirtilen kavramın içine tüm saymanlıklar ve mal müdürlükleri girmektedir. Hazine'nin veznedarlığını yapan bankaların kapsamına da TCMB ile Ziraat Bankası girmektedir. Ancak, uygulamada kamu bankaları olmaları nedeniyle Halk Bankası ve Vakıflar Bankası da bu kapsamda işlev ifa etmektedir. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'na bağlı Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kapsamına alınan bankaların durumu ise kamu bankası olma noktasında tartışmalıdır.

2.3. Asli Şekli Değişmiş Madeni Paraların Tedavülden Çekilmesi

Delinmiş, kesilmiş, zımbalanmış, kulp takılmış veya her ne suretle olursa olsun asli şekilleri değiştirilmiş paralar, yasal niteliklerini ve tedavül yeteneğini yitirirler. Hiçbir alacaklı bu türden bir parayı almaya zorlanamaz. Ancak, tedavül sonucunda aşınmış, yazıları ve şekilleri silinmiş veya yanmış paralar, sağlıklarından kuşku duyulacak düzeyde bozulmuş olmadıkça mal sandıkları ve HM'ye aktarılmak üzere Hazine'nin veznedarlığını yapan bankalar tarafından kabul edilir ve yeniden tedavüle çıkarılmaz⁷.

2.4. Madeni Paraların Tedavülden Kaldırılması

Çeşitli nedenlerle tedavülden kaldırılması gereken madeni paraların belli bir tarihten başlamak üzere geçerli olacakları süre HM tarafından belirlenir. Bu süre bir yıldan az olamaz. Bu paralar belirlenen ve duyurulan sürenin sonunda tedavül yeteneğini yitirir. Ancak, bu paralar, söz konusu sürenin sonundan itibaren bir yıl içinde mal sandıkları ve HM'ye devredilmek üzere Hazine'nin veznedarlığını yapan bankalarca kabul edilir⁸.

HM, bir madeni parayı çeşitli nedenlerle tedavülden kaldırabilir. HM bu kararı alırken yine TCMB ve Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü ile eşgüdüm içinde hareket eder.

Bir madeni para çeşitli nedenlerle tedavülden kaldırılabilir. Bu nedenleri başlıcaları:

1. Tedavüldeki madeni paranın nominal değerinin maden değerine göre geride kalması. Yani, madeni paranın üzerindeki değerle, o paranın basımında kullanılan madenin satın alınamaması. Bir başka deyişle paranın nominal değerinin aşınımına uğraması.
2. Tedavüldeki madeni paranın baskı kalitesinin iyi olmaması ve bu nedenle aşırı yıpranım.
3. Tedavüldeki madeni paranın dizaynında ortaya çıkabilen görsel ve artistik (sanatsal) sorunlar.
4. Tedavüldeki madeni paranın dizaynında ortaya çıkabilecek sağlık (hijyen) sorunları.
5. İdarenin bu parayı değiştirme kararı.

⁶ 1264 Sayılı Yasa, 3. Md.

⁷ 1264 Sayılı Yasa, 4. Md.

⁸ 1264 Sayılı Yasa, 5. Md.

6. Tedavüldeki paranın yeni bir dizayn ve görsellikle sunulmasına karar verilmesi.
7. Diğer nedenler.

2.5.Tedavül Eden ve Tedavülden Kaldırılan Madeni Paraların İtibari Değerleri Dışında Kullanılması

Halen tedavülde bulunan ve 1264 Sayılı Yasaya dayanılarak tedavüle çıkarılan paraların itibari değerleri dışında bir fiyatla veya bir yıllık süre sonunda tedavülden kaldırılmasına karar verilen paraların herhangi bir fiyattan tedavül aracı olarak kullanılması yasaktır. Bu yasağa aykırı hareket edenlerin kullandıkları paralara el konulur ve bunlar düzenlenecek tutanakla birlikte mahalli sulh mahkemesine sevk edilirler. Halen tedavülde bulunan ve 1264 Sayılı Yasa hükümleri uyarınca tedavüle çıkarılacak paraları, itibari değerleri dışında bir fiyatla kullananlar hakkında mahkemece 50 liradan aşağı olmamak üzere kullanılan paraların 50 misli para cezasına hükmolunur. El konulan para da hükmolunan cezanın infazında mahsup edilir. Tedavülden kaldırılmış olan paraları tedavül aracı olarak sürenler hakkında mahkemece genel hükümler uygulanır⁹.

3. MADENİ PARAYA İLİŞKİN MUHASEBE İŞLEMLERİ

1. 01.02.2002 tarihinde Darphane ve Damga Matbaası Genel Bütçe Saymanlığı tarafından madeni para basımı için avans olarak 30.000.000.000 lira Darphane ve Damga Matbaası Döner Sermaye Saymanlığı'na aktarılmıştır.
2. 04.02.2002 tarihinde Darphane ve Damga Matbaası Döner Sermaye Saymanlığı'nca Darphane ve Damga Matbaası Genel Bütçe Saymanlığı'na 200.000.000.000 liralık madeni ufaklık para teslim edilmiştir.
3. 05.02.2002 tarihinde Darphane ve Damga Matbaası Genel Bütçe Saymanlığı tarafından, İstanbul Defterdarlığı'nın madeni para ihtiyacı olarak 50.000.000.000 lira, Ankara Defterdarlığı'nın ihtiyacı olarak 100.000.000.000 lira görevlilere teslim edilmiştir.
4. 06.02.2002 tarihinde 20.000.000.000 liralık mahsup evrakı Darphane ve Damga Matbaası Döner Sermaye Saymanlığı'nca Darphane ve Damga Matbaası Genel Bütçe Saymanlığı'na teslim edilmiştir.
5. 07.02.2002 tarihinde 100.000.000.000 liralık madeni para dolaşımdan çekilmesi nedeniyle Darphane ve Damga Matbaası Genel Bütçe Saymanlığı'na teslim edilmiştir.
6. Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü'nün onayı ile dolaşımda olmasına rağmen ihtiyaç fazlalığı nedeniyle 10.000.000.000 liralık madeni para darphane ve Damga Matbaası Genel Bütçe Saymanlığı tarafından Darphane ve Damga Matbaası Döner Sermaye Saymanlığı'na avans olarak verilmek üzere 08.02.2002'de teslim alınmıştır.
7. 10.02.2002 tarihinde 10.000.000.000 lira Darphane ve Damga Matbaası Döner Sermaye Saymanlığı'nca avans bakiyesi olarak Darphane ve Damga Matbaası Genel Bütçe Saymanlığı'na nakden yatırılmıştır.
8. 11.02.2002 tarihinde dolaşımdan çekilen paralar hesabında toplanan paralardan 100.000.000.000 lira Darphane ve Damga Matbaası Genel Bütçe Saymanlığı tarafından Döner Sermaye Saymanlığı'na devredilmiştir.

⁹ 1264 Sayılı Yasa, 6. Md.

9. 12.02.2002 tarihinde Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü'nün onayı ile dolaşımdan çekilen 10.000.000.000 liralık madeni para Darphane ve Damga Matbaası Genel Bütçe Saymanlığı tarafından Darphane ve Damga Matbaası Döner Sermaye Saymanlığı'na Madeni Para Basım Avansı olarak devredilmiştir.

10. 13.02.2002 tarihinde dolaşımdan çekilmesi nedeniyle darphane ve Damga Matbaası Genel Bütçe Saymanlığı tarafından Darphane ve Damga Matbaası Döner Sermaye Saymanlığı'na devredilen madeni paraların satış değerinin 9.000.000.000 lira olduğu bildirilmiş ve Darphane ve Damga Matbaası Genel Bütçe Saymanlığı'na nakden yatırılmıştır.

11. 14.02.2002 tarihinde Darphane ve Damga Matbaası Döner Sermaye Saymanlığı tarafından Darphane ve Damga Matbaası Genel Bütçe Saymanlığı'na 10.000.000.000 liralık mahsup evrakı teslim edilmiştir.

1) _____01.02.2002_____		
Madeni Para Basım Avansı Hesabı (127)	30.000.000.000	
Banka Hesabı (20)		30.000.000.000
Madeni para basımı avans olarak Döner Sermaye Saymanlığına aktarılan		
2) _____04.02.2002_____		
Kasa Hesabı (10)	200.000.000.000	
Bütçe Gelirleri Hesabı (35)		200.000.000.000
Döner Sermaye Saymanlığınca teslim edilen madeni para tutarı		
3) _____05.02.2002_____		
Saymanlıklar Arası İşlemler Hesabı(90)	150.000.000.000	
Kasa Hesabı (10)		150.000.000.000
Defterdarlıklara verilen madeni para tutarı		
4) _____06.02.2002_____		
Bütçe Giderleri Hesabı (50)	20.000.000.000	
Madeni Para Basım Avansı Hes.		20.000.000.000
Mahsup edilen madeni para basım avans tutarı		
5) _____07.02.2002_____		
Dolaşımdan Çekilen Madeni Paralar Hesabı (141)	100.000.000.000	
Saymanlıklar Arası İşlemler Hesabı (90)		100.000.000.000
Dolaşımdan çekilen paraların teslim alınması		
6) _____08.02.2002_____		
Dolaşımdan Çekilen Madeni Paralar Hesabı(141)	10.000.000.000	
Saymanlıklar Arası İşlemler Hes.(90)		10.000.000.000
İhtiyaç fazlalığı nedeniyle iade edilen paraların teslim alınması		
7) _____10.02.2002_____		
Kasa Hesabı (10)	10.000.000.000	
Madeni Para Basım Avans. Hes.(127)		10.000.000.000
Nakden iade edilen avans bakiyesi		
8) _____11.02.2002_____		
Bütçe Giderleri Hesabı (50)	100.000.000.000	
Dolaşımdan Çekilen Madeni Paralar Hs.(141)		100.000.000.000
Döner Ser. Saymanlığına devredilen madeni paralar		

9) _____ 12.02.2002 _____ Madeni Para Basım Avans. Hes.(127) Dolaşımdan Çekilen Madeni Paralar Hs.(141) İade edilen paraların madeni para basım avansı olarak Döner Sermaye Saymanlığına verilmesi	10.000.000.000	10.000.000.000
10) _____ 12.02.2002 _____ Kasa Hesabı(10) Bütçe Gelirleri Hesabı (35) Dolaşımdan çekilen madeni paraların satış değeri olarak yatırılan değeri.	9.000.000.000	9.000.000.000
_____ / / _____ 11) _____ 14.02.2002 _____ Bütçe Giderleri Hesabı (50) Madeni Para Basım Avans. Hes.(127) Verilen avansı mahsubu.	10.000.000.000	10.000.000.000

Madeni Para Basım Avansı Hesabı	
(1) 30.000.000.000	20.000.000.000 (4)
(8) 10.000.000.000	10.000.000.000 (7)
	10.000.000.000 (11)
40.000.000.000	40.000.000.000

Banka Hesabı	
	30.000.000.000 (1)
	30.000.000.000

Kasa Hesabı	
(2) 200.000.000.000	150.000.000.000 (3)
(7) 10.000.000.000	
(10) 9.000.000.000	
219.000.000.000	150.000.000.000

Bütçe Gelirleri Hesabı	
	200.000.000.000 (2)
	9.000.000.000(10)
	209.000.000.000

Saymanlıklar Arası İşlemler Hesabı	
(3) 150.000.000.000	100.000.000.000(5)
	10.000.000.000(6)
150.000.000.000	110.000.000.000

Bütçe Giderleri Hesabı	
(4) 20.000.000.000	
(8) 100.000.000.000	
(11) 10.000.000.000	
130.000.000.000	

Dolaşımdan Çekilen Madeni Paralar Hs.	
(5) 100.000.000.000	100.000.000.000 (8)
(6) 10.000.000.000	10.000.000.000 (9)
110.000.000.000	110.000.000.000

4. SONUÇ

Madeni para, ülke kültürlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Madeni paralar, banknotla birlikte ülke egemenliklerinin ve bağımsızlıklarının simgelerindedir. Avrupa Birliği'ne dahil ülkelerden çok büyük bir bölümü parasal birliği sağlamak bakımından EURO adıyla yeni bir para birimini kabul etmeleri de bu egemenliğin birleşik olarak sürdürüleceğinin simgelerinden biridir. Dolayısıyla, günlük yaşantımızın ayrılmaz bir parçası durumunda olan ve ekonomide değişimi sağlayan paranın bozukluk ya da ufaklık bölümünü oluşturan madeni para, her anlamda çok önemlidir. Para tarihinde ilki oluşturan madeni paralar, bugün için hem değişimde yaşantımızı kolaylaştıran bir araç, hem de kültürel bir varlıktır. Durum böyle olunca, madeni paraya salt para gözüyle bakmak doğru olmaz. Madeni para tarihsel süreç içinde dönemleri hakkında geniş bilgiler sunan kültür yapıtlarıdır. Bu bakımdan, madeni paralar oluşturulurken konuya salt ekonomik ve mali yönden yaklaşılması; madeni paraların içinde yaşanan dönemin özelliklerini yansıtan görsel, estetik ve sanatsal bir yapı içinde olmalarına özen gösterilmesi gerekir.